

Novi svezak *Rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*

(*Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*. Knjiga 4., svezak 10 (PEDNĀIC – PONIZNOMOLBEN); urednik: akad. Radoslav Katićić; redaktori: Nada Vajs, glavni redaktor, Anita Celinć, Vesna Zećević; obrađivači: Anita Celinć, Ivan Kalinski, Zrnka Meštrović, Vesna Zećević), HAZU i Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2005.)

S desetim sveskom *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* približio se broju od 2 500 stranica dvostupčano tiskanoga rječničkog teksta, a obrađeni abecedni popis riječi obuhvaća približno polovicu (ili nešto više od polovice) građe predviđene za objavljivanje pa se može reći da će, kada bude dovršeno, to biti djelo koje pripada velikim pothvatima hrvatske “jezičnopovijesne” leksikografije. Valja istaknuti da je skupina leksikografa koja je pod vodstvom urednika akad. Radoslava Katićića radila na rječniku nastojala dosljedno poštivati ona načela obradbe koja su bila prihvaćena od početka rada (tada pod vodstvom akad. B. Finke), što rječniku osigurava jedinstvenost izvedbe.

Kada se takvo djelo našlo približno na polovici, prigoda je podsjetiti se na okolnosti koje su nametnule njegovo pokretanje i donekle mu odredile izvedbu. Dragocjeni monumentalni povijesni rječnik književnoga i pisanog jezika, *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* Jugoslaven-ske akademije znanosti i umjetnosti, što su ga između 1880. i 1976., u 97 sveščića, uredili i izdali Đ. Danićić, M. Valja-

vec, P. Budmani, T. Maretić, S. Musulin i S. Pavešić, krajnje se restriktivno odnosio prema čakavskoj i osobito prema kajkavskoj jezičnoj građi. Koliko god on u leksikografskom i jezičnopovijesnom smislu riječi bio značajan i impresivan, isključujući kajkavsku te do 12. knjige i čakavsku građu taj je rječnik sustavno zapostavio nekoliko stoljeća razvijene pisane i književne jezične tradicije na velikim dijelovima hrvatskoga kulturnog i jezičnog prostora, a ukupnu povijest hrvatskoga književnoga jezika svodio u okvire isključivo štokavskoga narječja, bez obzira na to što je “trodijalektalnost” u manjoj ili u većoj mjeri konstanta u povijesti hrvatskoga književnog jezika. To je, dakako, posljedica vijugavih putova kojima se kretao hrvatski standardni i književni jezik, osobito u posljednjim stoljećima. Iako se potkraj XV. st. moglo činiti da će zajedničkim pisanim jezikom svih Hrvata ubrzo postati jezik na čakavskoj osnovi, koji je već značajno bio razvio pisanu normu, takav su razvoj onemogućile osmanske provale i osvajanja. U XVI. i XVII. st. razvija se najprije književni jezik na štokavskoj pa zatim i na kajkavskoj osnovi, svaki na svojim prostorima, ali se već od XVII. st. javljaju nastojanja za stvaranjem jedinstvenoga književnoga jezika za sve Hrvate. Istodobno štokavski prodire na čakavske prostore, a sredinom XVIII. st. kao jezik pismenosti i književnosti štokavski se definitivno nametnuo na velikom prostoru od Dubrovnika i Dalmacije preko Bosne do Slavonije, a i na područjima sjeverne Hrvatske, gdje je prevladavao kajkavski, pisani jezik na štokavskoj osnovi sve je manje bio stran. To što su Hrvati 1830-ih, u doba Narodnoga preporoda, za svoj zajednički pisani i književni jezik (koji će se razviti u hr-

vatski standardni jezik) prihvatili jezik na štokavskoj osnovici, nije bilo ni plod slučajnosti ni hira ove ili one skupine, nego plod dugotrajna razvoja, povijesnih okolnosti i nastojanja mnogobrojnih skupina i pojedinaca koji su se zalagali za hrvatsko nacionalno i jezično jedinstvo. Upravo u ime toga nacionalnog i jezičnog jedinstva kajkavci su se, tada, svjesno odrekli svoje bogate i solidno normirane tradicije književnoga jezika, a većina čakavaca bila je to učinila već ranije. Istom mnogo poslije, potkraj XIX. i na početku XX. st., od banovanja K. Khuena-Héderváryja i konsolidacije škole hrvatskih vukovaca oko T. Maretića, u tome su se, iz ideoloških razloga, zasluge pripisale velikomu srpskomu samouku V. S. Karadžiću i tzv. Bečkomu književnomu dogovoru (uostalom, neslužbenomu dogovoru među privatnim osobama), koji je u drugoj polovici XIX. st. u Hrvatskoj bio pao u zaborav. Kako god bilo, vrlo bogata hrvatska kajkavska jezična tradicija, koja je bila dosegнула visok stupanj normiranosti, u hrvatskoj je znanstvenoj leksikografiji od 1880-ih bila dosljedno marginalizirana.

O svemu tome vodila je računa Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti kada je, po dovršetku velikoga povijesnoga *Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, odlučila izraditi *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*, s jedne strane kao samostalno leksikografsko djelo, s druge pak kao djelo komplementarno velikomu Akademijinu rječniku. U skladu s tim *Kajkavski rječnik* uglavnom se temelji na građi proteklih stoljeća, ali su ispisani i neki reprezentativni kajkavski književni tekstovi kraja XIX. i XX. st. Iz naravi ispisane i obrađene građe proizlaze i neke značajke *Rječnika*. Kako je u građi

bilježenje naglasaka, i općenito prozodije, rijetko, nedosljedno i nesigurno, *Rječnik* ne bilježi naglasak natuknica. Tako se (str. 19) kao prividni homonimi obrađuju *1. pesek* "pijesak" i *2. pesek* "psić", premda se na temelju živih kajkavskih govora može pretpostaviti da će u prvom slučaju oblik glasiti *pesek* (s akutom) ili *pěsek* (s prednaglasnom dužinom), u drugom pak *pesek* (s tromim naglaskom). Za uzvrat je značenje riječi obilno i podrobno prikazano i opisano s pomoću latinskih, njemačkih i drugih ekvivalenata (iz starih leksikografskih vrela), definicija na hrvatskome standardnom jeziku, ali i s pomoću mnoštva primjera pomno odabranih iz pretežno starih tekstova. Upravo ti primjeri, najčešće u široku kontekstu, ilustriraju sintaktičku uporabu riječi, pravila njihova slaganja u tekstovima, iz kojih se onda mogu izlučiti pravila o njihovoj leksičkoj kompatibilnosti, o rekcijama itd. Za svaku riječ u načelu se navode, odmah iza naslovnog lika (natuknice), što je moguće iscrpniji podaci o njezinoj morfologiji, o padežnim oblicima za imenice (npr. *pehar* sg. *NA, GA, L, I*; pl. *N, G, A, L, I*), o konjugacijskim oblicima za glagole (npr. *podušiti*: inf., prez. sg. *3., pridj. akt. sg., pl. N*), dakako samo onoliko koliko za takve oblike ima potvrda u korištenim izvorima. Najčešće za riječi preuzete iz drugih jezika navodi se kratka etimologija (npr. *pehar*... < stvnjem. *pehhāri*, iz srlat. *biccarium*), a za izvedenice i složenice upućuje se na osnovnu riječ od koje su izvedene (npr. *peharčec* ... dem. od *peharec*; usp. *peharček*; *pesomorec* ... onaj koji ubija *pse*, *živoder*). Redovito se uz osnovnu definiciju značenja daju i posebni podaci o sinonimima (npr. *pesomorec*, usp. *pesotuk*), kao i građa za utvrdi-

vanje mogućih kalkova (pa se uz *pesomorec* upućuje na izvor s. v. *canicida*).

Zbog razgranatosti značenja i uporaba pojedinih riječi, za velik broj jedinica u *Rječniku* nalazimo opsežne članke, upravo male leksikološke studije, s podrobno razrađenim opisom značenja i s obiljem građe koja pomaže točnijemu definiranju dotične jedinice. Dovoljno je usporediti natuknice *penez*, *penezen*, *pisati*, *pismo*, *pitati* /*pitati*/ “postavljati pitanja”, *pitati* /*pitati*/ “hraniti”, *plavati*, *plemenit* itd. Ako se promatra građa prikupljena i obrađena u *Rječniku* osobito pada u oči velik broj jedinica koje omogućuju proučavanje bogate kajkavske tvorbe riječi (izvođenja ili derivacije i slaganja ili kompozicije), kao i jedinica koje se mogu protumačiti kao kalkovi prema latinskomu, njemačkomu ili rjeđe mađarskomu. Ne pretendirajući na iscrpnost navodimo nekoliko primjera za derivaciju kao *pehar*: *peharčac*, *peharčec*, *peharček*, *peharec*, *peharic*, *peharni*, *peharnik*, *peharničija*, *peharnikovica*, ...; *pekel*: *pekle*, *peklenski*/*peklenski*, ...; *penez*: *penezar*, *penezarnica*, *penezast*, *penezec*, *penezen*, *penezit*, *penezliv*/*penezljiv*, *penezrača*, *peneznica*, *peneznički*, *peneznik*, *penezňak*, *penezkomisar*, *penezoder*, *penezoderec*, *penezohlepen*, *penezolakom*, *penezolakomec*, *penezolovec*, *penezotržec*, *penezozmeňben*, ... itd. ili pak za slaganje kao *pedeň*: *pedňodug*, *pedňovelik*, ...; *pelda*: *peldoigra*, *peldokaza*, *peldorezec*, *peldoslaven*, *peldozleven*, ...; *pesma*: *pesmodelaňe*, *pesmodelavec*, *pesmopevec*, *pesmoslagaňe*, *pesmoslagavec*, *pesmoslovje*, *pesmosložen*, *pesmotvornik*, *pesmozbirka*, *pesmoznanec*, *pesmoznanika*, *pesmoznanost* itd. Bez obzira na to što se svi ti oblici, koji dolaze u *Rječniku* jedni

uz druge, ne mogu promatrati kao pojave iste sinkronijske razine, oni otkrivaju golemo tvorbeno bogatstvo toga idioma.

Ovaj *Rječnik* omogućuje nam sustavan uvid u dio hrvatske jezične baštine koja je sve do nedavno ostajala skrivena od šire jezikoslovne javnosti, a samo je djelomice bila valorizirana u okvirima povijesti hrvatskoga književnog jezika (ili točnije: hrvatskih književnih jezika). Iako bi naivno bilo očekivati da bi se kajkavska leksička rješenja izravno mogla ugrađivati u novoštokavski sustav standardnoga jezika, posve je sigurno da bogata kajkavska tradicija može pružiti niz uzoraka i za usustavljivanje leksika suvremenoga standardnoga jezika. Nema također nikakve dvojbe da građa koja je pred nama pruža neizmjerne mogućnosti za studij semantike, etimologije, tvorbe, sintakse itd. na kajkavskoj građi. Zbog svega toga samo treba poželjeti da se daljnji rad na ovome *Rječniku* odvija što ravnomjernije i da se što prije privede kraju.

August Kovačec